

УДК 343.14:351.745.7:343.974

Погорецький Микола Анатолійович – завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику

У статті на підставі аналізу норм нового КПК України, кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, а також матеріалів практики розкриваються проблемні питання інституту негласних (розшукових) слідчих дій та пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: негласні (розшукові) слідчі дії, досудове розслідування, кримінальне судочинство, оперативно-розшукові підрозділи, слідчий, прокурор.

Підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, яка набуває професіоналізму, організованих форм і транснаціонального характеру, а також зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному процесі. Саме на вирішення цих стратегічних завдань реформування кримінального процесу й спрямована ідея введення до нового КПК України, який набирає чинності з 20 листопада цього року, інституту негласних (розшукових) слідчих дій.

Інститут негласних слідчих дій є не новим у кримінальному процесі. Він широко використовується у низці зарубіжних країн (ФРН та ін.), у тому числі й колишніх республіках СРСР (Молдова, Литва та ін.). Так, наприклад, у кримінально-процесуальному законодавстві Литви такі дії законодавцем називаються “іншими примусовими заходами”. Ці заходи закріплені в нормах КПК ЛР: контроль і запис переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб (ст. 154 КПК ЛР); дії, що

імітують злочинне діяння (ст. 159 КПК ЛР); секретне спостереження (ст. 160 КПК ЛР).

При цьому в новому КПК ЛР скасовано такі владні суб'єкти кримінального процесу, як орган дізнання і слідчий. Реалізацію функцій досудового (попереднього) розслідування, окрім спеціальної зазначеної у ст. 158 КПК ЛР посадової особи, здійснює прокурор, який ним безпосередньо керує та його організовує й суддя досудового (попереднього) розслідування [1, С. 126–148].

Тому, аналізуючи інститут негласних слідчих дій у вітчизняному кримінальному процесі, слід звернути увагу на те, що у більшості зарубіжних країнах функції ОРД і досудового (попереднього) розслідування здійснює одна і та посадова особа. Зважаючи на це, така особа (офіцер поліції, детектив, агент та ін.) безпосередньо застосовує як гласні, так і негласні засоби пізнання злочину, за виключенням тих, які потребують спеціальних знань і навиків і які, у зв'язку з цим, проводяться спеціальними суб'єктами.

Інституту негласних (розшукових) слідчих дій у вітчизняному кримінальному процесі присвячено главу 21 нового КПК України. Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 246 КПК України).

Суб'єкти, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій: слідчі органів прокуратури (на час дії п. 1 розділу XI “Перехідних положень” КПК України), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (з дня початку його діяльності), а також уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів і установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які проводять негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів слідчими під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 6 ст. 246 КПК України).

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України повинен забезпечити оптимальні шляхи використання у кримінальному процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил і засобів.

Водночас слід зазначити, що поява цього нового інституту у кримінальному процесі України неоднозначно сприймається вітчизняними нау-

ковцями та практиками [2]. І це цілком закономірно, адже цей інститут, з одного боку, не вписується в багатолітню правову ідеологію вітчизняного кримінально-процесуального права, оскільки по суті об'єднує оперативно-розшукову діяльність (далі ОРД) і кримінальний процес в одне провадження, що було предметом багатолітньої критики процесуалістів [1, С. 62–83], а, з іншого, – до набуття чинності нового КПК України за результатами аналізу його норм і прогнозів щодо реалізації на практиці стає зрозумілим, що він потребує більш докладного правового врегулювання на міжвідомчому та відомчому рівнях.

Виходячи з результатів аналізу норм глави 21 нового КПК України та діяльності слідчих й оперативних підрозділів, можна зробити висновок про те, що успішність проведення негласних (розшукових) слідчих дій та використання їх результатів у кримінальному судочинстві залежатиме, перш за все, від чіткої й злагодженої взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, оскільки безпосередніми виконавцями більшості таких дій, на наш погляд, будуть саме працівники оперативних підрозділів відповідних правоохоронних органів.

З урахуванням зазначеного, доцільною є розробка і затвердження Міжвідомчої інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (далі Інструкція), а також розробка та прийняття відомчих нормативно-правових актів щодо організації проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій та надання їх результатів прокуророві й слідчому.

В Інструкції повинні бути визначені загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування або за їх дорученням чи дорученням прокурора уповноваженими оперативними підрозділами, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Виходячи з результатів аналізу глави 21 нового КПК України, в Інструкції доцільно виділити два види негласних слідчих (розшукових) дій:

а) негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;

б) негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину.

До першого виду негласних слідчих (розшукових) дій відносяться:

1) аудіо-, відеоконтроль особи, що полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування, тощо (ст. 260 КПК України).

2) накладення арешту на кореспонденцію, що полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора (ст. 261 КПК України).

3) огляд і виїмка кореспонденції, що полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміни речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (ст. 262 КПК України).

4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні та фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

– контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

– зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні та фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються (ст. 263 КПК України).

5) зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача, що полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі (ст. 264 КПК України).

6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, що полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків,

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження (ст. 267 КПК України).

7) спостереження за особою в публічно доступних місцях, що полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо.

8) аудіо-, відеоконтроль місця, що полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб (ст. 270 КПК України).

9) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, що полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях (ст. 274 КПК України).

10) спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях, що полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК України).

11) контроль за вчиненням злочину, який проводиться у таких формах: контрольована поставка, контрольована закупка, оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України).

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чин-

ним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

12) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора з збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді (ст. 272 КПК України).

До другого виду негласних слідчих (розшукових) дій відносяться:

1) зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, яке полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання (ч. 2 ст. 264 КПК України);

2) установа мис місцезнаходження радіоелектронного засобу полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, в тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ст. 268 КПК України).

В Інструкції слід зазначити, що негласні слідчі (розшукові) дії лише передбачені ст.ст. 268 (Установа мис місцезнаходження радіоелектронного

засобу), 269 (Спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених ст. 250 КПК України, дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

В Інструкції варто докладно також розкрити питання щодо підстав і порядку отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, організації їх проведення, фіксації результатів негласних слідчих (розшукових) дій та дослідження інформації, порядку закречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порядку знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації щодо факту, методів і результатів) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї негласних (слідчих) дій.

Оскільки порядок, тактика та методика проведення кожної із вищезазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконуватимуть доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, мають свої особливості, то їх слід докладно врегулювати окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.

Враховуючи те, що форми й методи проведення більшості негласних (розшукових) слідчих дій мають таємний характер, а більшість суб'єктів кримінального процесу (судді, прокурори, слідчі, адвокати) на сьогодні не мають допуску та доступу до державної таємниці, тому до набуття чинності нового КПК України доцільно провести роботу щодо правового врегулювання цього питання та його практичної реалізації.

Більшість суб'єктів кримінального процесу, яким після набуття чинності нового КПК України прийдеться організувати, проводити, брати участь у проведенні, чи здійснювати контроль і нагляд за проведенням негласних (розшукових) слідчих дій, не мають достатніх знань для виконання покладених на них функцій. Зважаючи на зазначене, до набуття чинності нового КПК України необхідно організувати вивчення нового інституту негласних (розшукових) слідчих дій в системі підвищення кваліфікації практичних працівників правоохоронних органів, суду та адвокатури із залученням до цього процесу провідних фахівців України.

Координатором цієї роботи мала б стати Національна школа суддів України.

Для оптимізації та полегшення роботи слідчих і прокурорів при провадженні негласних (розшукових) слідчих дій після набуття чинності нового КПК України (20 листопада 2012 року) правоохоронним органам із залученням провідних фахівців України доцільно розробити бланки відповідних процесуальних документів.

Висвітлені проблеми та запропоновані заходи їх вирішення сприятимуть, на наш погляд, підвищенню ефективності впровадження в правозастосовну практику інституту негласних (розшукових) слідчих дій для боротьби зі злочинністю та зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.

2. Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України : матеріали круглого столу (Київ, КНУВС, 7 жовт. 2011 р.). – К. : ФОП Ліпкан О. С. – 168 с.

В статье на основании анализа норм нового КПК Украины, криминально-процессуального законодательства зарубежных стран, а также материалов практики раскрываются проблемные вопросы института негласных (розыскных) следственных действий и предлагаются пути их решения.

In the article on the ground of the analysis of the norms of new C.Cr.P of Ukraine, criminal procedure legislation of foreign countries, and also materials of practice the problems solving of the institute of secret (investigative) actions and the ways of their decision are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 листопада 2012 року.